

บทที่ 6
บทสรุปและข้อเสนอแนะ

นาฏศิลป์ในงานสมโภชพระราชพิธีต่าง ๆ ที่ปรากฏบนภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะรูปแบบและองค์ประกอบของนาฏศิลป์ไทยที่ปรากฏบนภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ โดยมีขอบเขตการศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนังที่วัดขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 5 และเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังเฉพาะวัดพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร

วิธีดำเนินการวิจัยเริ่มจากการศึกษาข้อมูลทางเอกสารจากทะเบียนจิตรกรรมฝาผนังทั่วราชอาณาจักร (เท่าที่ทราบในปัจจุบัน) จากหนังสือเรื่องจิตรกรรมไทยประเพณี ของกรมศิลปากร เพื่อสำรวจ ชื่อวัด อายุ เรื่องของจิตรกรรมที่เขียนเป็นเรื่องราว หลังจากนั้นเดินทางไปบันทึกภาพถ่ายจิตรกรรมฝาผนังตามรายชื่อที่รวบรวมได้ แล้วนำภาพจิตรกรรมฝาผนังที่บันทึกไว้มารวบรวมคัดเลือกหัวข้อเรื่องนาฏศิลป์ในงานสมโภชพระราชพิธีต่าง ๆ ได้จำนวนวัดที่จะศึกษาทั้งหมด 8 วัด โดยนำเสนอเนื้อหาภาพจิตรกรรมแต่ละวัดตามการกำหนดชนิดของพระอาราม เพราะภาพจิตรกรรมฝาผนังบางภาพมีการซ่อมแซมหลายครั้ง ดังนั้นจึงไม่สามารถกำหนดเนื้อหาโดยการใช้อายุสมัยตามปีที่สร้างได้

วัดที่ทำการศึกษา มีดังนี้ คือ

1. วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เขตพระนคร
2. วัดบวรสถานสุทธารวาส เขตพระนคร
3. วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร เขตบางกอกใหญ่
4. วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เขตดุสิต
5. วัดโสมนัสวิหารราชวรวิหาร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย
6. วัดราชสิทธิธารามราชวรวิหาร เขตบางกอกใหญ่
7. วัดทองธรรมชาติ เขตคลองสาน
8. วัดบุปผารามวรวิหาร เขตธนบุรี

1. วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

เป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระระเบียง ซึ่งวาดภาพรามเกียรติ์ ภาพที่ศึกษาเป็นตอนพิเภกถวายเพลิงศพทศกัณฐ์ ห้องที่ 113 จำนวน 1 ภาพ (ภาพที่ 2 หน้า 30) เป็นภาพขบวนแห่

ราชรถที่ประดิษฐานโกศศพทศกัณฐ์เคลื่อนมาสู่บริเวณเมรุมากที่ประดิษฐานโกศศพทศกัณฐ์ ซึ่งตั้งอยู่ตรงกลางปริมณฑลพระราชพิธี ด้านหลังนอกปริมณฑลพระราชพิธีเป็นที่ตั้งการแสดงนาฏศิลป์มหรสพประเภทต่าง ๆ ได้แก่ หนังใหญ่ การเต้นเบ็กรวง “ประเลง” หุ่นหลวงจิว การเต้นเบ็กรวง “จับลิงหัวดำ” การละเล่นพื้นเมือง หนังตะลุง และการละเล่นอื่น ๆ คือ ถอดบ่วง ไม้สูง ใต้ลวดรำแพน หกคะเมน โยนมิด ต่อตัว

2. วัดบวรสถานสุทธาวาส

เป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ ซึ่งวาดภาพตำนานพุทธสิหิงค์ ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ศึกษามีจำนวน 4 ภาพ คือ

ตอนพระเจ้าศรีธรรมราชให้อัญเชิญพระพุทธสิหิงค์เข้าสู่ภายในนคร พร้อมด้วยเครื่องสักการะพิเศษให้ประดิษฐานบนบัลลังก์มณฑป ที่ตกแต่งไว้ในพระลานหลวง (ภาพที่ 15 หน้า 50) เป็นภาพพระพุทธสิหิงค์ประดิษฐานภายในพลับพลา มีนาฏศิลป์ประเภทต่าง ๆ เป็นเครื่องสักการะ ได้แก่ ละครชาตรี หรือโนรา การละเล่นแทงวิสัย ใต้ลวดรำแพน ไม้สูง หกคะเมน การละเล่นพื้นเมือง นาฏศิลป์เหล่านี้แสดงอยู่ด้านหน้าของพลับพลา และทางด้านขวาของพลับพลา

ตอนพระร่วงเจ้าทรงอัญเชิญพระพุทธสิหิงค์มาสู่เมืองสุโขทัย ครั้นแล้วโปรดให้สร้างวิหารอันสมควร ตกแต่งเสร็จแล้วประดิษฐานพระพุทธสิหิงค์ไว้ในวิหารนั้น (ภาพที่ 16 หน้า 53) เป็นภาพพระพุทธสิหิงค์ประดิษฐานภายในวิหารทางด้านซ้ายของวิหารมีพลับพลาที่ประทับของพระร่วงเจ้าทอดพระเนตรชมมวย มีนาฏศิลป์สมโภช ได้แก่ โขน ใต้ลวดรำแพน หกคะเมน โขนแสดงภายในโรงโขนทางด้านหน้าของวิหาร ใต้ลวดรำแพนและหกคะเมน แสดงอยู่ทางด้านหลังของวิหารและพลับพลา

ตอนพระญาติศพระราชาผู้ครองเมืองกำแพงเพชร อัญเชิญพระพุทธสิหิงค์ทวนกระแสน้ำ มาประดิษฐานในเมืองกำแพงเพชร บุชาดวายนมัสการเครื่องบูชาทั้งปวง (ภาพที่ 19 หน้า 57) เป็นภาพเรือที่อัญเชิญพระพุทธสิหิงค์เทียบฝั่งแม่น้ำ บนเรือลำเดียวกันนี้มีนาฏศิลป์ การละเล่นพื้นเมืองเป็นเครื่องบูชาบนฝั่งแม่น้ำไม่ห่างจากเรือที่อัญเชิญพระพุทธสิหิงค์ มีขบวนดุริยางค์และนาฏศิลป์

ตอนพระญาติศพระราชาผู้ครองเมืองกำแพงเพชร จัดการสมโภชส่งพระพุทธสิหิงค์ อาราธนาลงเรือมอบไปให้พระสุคนธ์เถระ (ภาพที่ 20 หน้า 60) เป็นภาพพระพุทธสิหิงค์ประดิษฐานภายในมณฑปตรงกลางปริมณฑลพระราชพิธี การสมโภชพระพุทธสิหิงค์ มีนาฏศิลป์การละเล่นของหลวง ชุด กระอู้วแทงควาย แสดงอยู่ทางด้านหน้าของปริมณฑลพระราชพิธี

3. วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร

เป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ จำนวน 1 ภาพ ซึ่งวาดภาพพุทธประวัติ ตอนถวายพระเพลิงพระพุทธรูป (ภาพที่ 21,22 หน้า 63,64) เป็นภาพนาฏศิลป์ในงานสมโภชพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระพุทธรูปที่จัดแสดงอยู่ด้านหลังพระเมรุมาศ ภายนอกปริมณฑลพระราชพิธี ได้แก่ การละเล่นหกคะเมน ไม้สูง จีว ละคร และกีฬาขกมวย

4. วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามราชวรมหาวิหาร

เป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระที่นั่งทรงผนวช จำนวน 2 ภาพ ซึ่งวาดภาพพระราชประวัติ พระราชจริยาวัตรของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ตอนภิรมย์ปรางปรา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สถาปนา คัดแปลงแก้ไขพระที่นั่งต่าง ๆ ในพระบรมมหาราชวัง เมื่อเสด็จแล้วโปรดให้มีพระราชพิธีเฉลิมฉลองเป็นงานใหญ่ (ภาพที่ 23 หน้า 68) เป็นภาพนาฏศิลป์ประเภทต่าง ๆ ได้แก่ โขนชักรอก ตอน หนุมานหักคอช้างเอราวัณ ละครนอกเรื่องลักษณวงศ์ การละเล่นไม้สูง หกคะเมน ใต้ถุนครัวแพน

ตอนพระบารมีไพบุลย์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้ช้างเผือกมา ประดับพระบารมีหนึ่งเชือก จึงโปรดให้มีพระราชพิธีสมโภช ตั้งโรงพิธีที่สนามชัย (ภาพที่ 24 หน้า 69) เป็นภาพพระราชพิธีสมโภชช้างเผือกซึ่งยืนอยู่ด้านข้างของพลับพลาพระราชพิธี ซึ่งอยู่ตรงข้ามกับการแสดงนาฏศิลป์โขนนั่งราว ละครนอก

5. วัดโสมนัสวิหารราชวรมหาวิหาร

จิตรกรรมฝาผนังภายในพระวิหาร จำนวน 1 ภาพ ตอนอิเหนาอภิเษกสมรส (ภาพที่ 25 หน้า 71) เป็นภาพอิเหนาอภิเษกสมรสภายในปราสาทยอด ซึ่งตั้งอยู่ตรงกลางของภาพ ในการนี้มีนาฏศิลป์สมโภชเฉลิมฉลอง คือ โขน ละคร หุ่นหลวง จีว ซึ่งตั้งอยู่ด้านหลังนอกกำแพงเมือง

6. วัดราชสิทธิาราม

จิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ จำนวน 1 ภาพ เรื่องพุทธประวัติ ตอนถวายพระเพลิงพระพุทธรูป (ภาพที่ 28 หน้า 78) เป็นภาพพระเมรุมาศขอคมฉาบเป็นที่ประดิษฐานพระศพพระพุทธรูปดา ครงกลางภาพทางด้านซ้ายของเมรุมาศมีนาฏศิลป์สมโภชในพระราชพิธีนี้ คือ ละครนอก ซึ่งเข้าใจว่าเป็นเรื่องพระรถเสน

7. วัดทองธรรมชาติ

จิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ เรื่องพระพุทธประวัติมีภาพนาฏศิลป์ จำนวน 2 ภาพ คือ

คอนถวายพระเพลิงพระพุทธรูป (ภาพที่ 29 หน้า 81) เป็นภาพนาฏศิลป์ประเภทต่าง ๆ เถลิงฉลองสมโภชเนื่องในพระราชพิธีที่ตั้งอยู่ภายนอกปริมณฑล ได้แก่ หุ่นหลวง ตะครนอก การละเล่นโต้กลวราแพน ไม้สูง หกคะเมน เขยิบปลายมิด

คอนสมโภชพระบรมธาตุ (ภาพที่ 34 หน้า 87) เป็นภาพพระบรมธาตุประดิษฐานภายในเจดีย์ที่มีรัศมีตรงตัวองค์เจดีย์ ซึ่งตั้งอยู่ตรงกลางปริมณฑลพระราชพิธี ในกรณีนี้มีนาฏศิลป์สมโภชเถลิงฉลองภายนอกปริมณฑลพระราชพิธี มีโขนคอนพระรามตามกวางแสดงภายในโรงที่ตั้งอยู่ทางด้านขวาของปริมณฑล และมีตะครนอก เข้าใจว่าเรื่องไกรทองภายในโรงที่ตั้งอยู่ทางด้านซ้ายของปริมณฑล

8. วัดบุปผารามวรวิหาร

จิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ เรื่องพระพุทธประวัติ จำนวน 1 ภาพ คอนถวายพระเพลิงพระพุทธรูป (ภาพที่ 37 หน้า 93) เป็นภาพพระเมรุมาศถวายพระเพลิงพระพุทธรูปตั้งอยู่ตรงกลาง ภายในปริมณฑลพระราชพิธี ในกรณีนี้มีนาฏศิลป์สมโภชอยู่ภายนอกปริมณฑลพระราชพิธี ได้แก่ โขนเข้าใจว่าเป็นคอนหุมนานโลมนางวาริน แสดงภายในโรงโขน ที่ตั้งอยู่ด้านหลังทางขวาของปริมณฑล หุ่นหลวงแสดงภายในโรงหุ่นที่ตั้งอยู่ทางด้านหน้าซ้ายของปริมณฑล

หลังจากนั้นนำนาฏศิลป์บนภาพจิตรกรรมฝาผนังวิเคราะห์หัวข้อดังนี้

1. ลักษณะรูปแบบของนาฏศิลป์
2. องค์ประกอบของนาฏศิลป์
3. คุณค่าที่ได้รับ

1. ลักษณะรูปแบบของนาฏศิลป์

นาฏศิลป์ในงานสมโภชพระราชพิธีต่าง ๆ ที่ปรากฏบนภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ มี 8 ประเภท คือ

1. โขน
2. ตะคร
3. หน้า

4. หุ่น
5. การละเล่นของหลวง
6. การละเล่นต่าง ๆ
7. การละเล่นพื้นเมือง
8. การแสดงอื่น ๆ

มีรายละเอียดแต่ละประเภทโดยย่อดังนี้

1. โขน ได้แก่ โขนโรงใน เข้าใจว่าเป็น ตอน สัทธาสูตรตรวจพล (ภาพที่ 25 หน้า 71) ตอน พระรามตามกวาง (ภาพที่ 35 หน้า 88) โขนจักรอก (ภาพที่ 23 หน้า 68) ตอนหนุมานหักหอช้างเอราวัณ

2. ละคร ได้แก่ ละครชาตรีหรือละครโนรา (ภาพที่ 15 หน้า 50) ผู้แสดงชายแต่งกายเครื่อง แต่งตัวพระแต่ไม่สวมเสื้อ ละครนอกหรือละครชาตรีที่เข้าใจว่าเป็นเรื่องไกรทอง (ภาพที่ 36 หน้า 90) เนื่องจากโรงละครมีเสากลางโรง มีใบไม้ปิดรอบเสาโดยมีผ้าแดง ลักษณะเช่นนี้เป็นลักษณะของโรงละครชาตรี ละครนอกเรื่องต่าง ๆ เช่น เข้าใจว่าเป็นลักษณะของ (ภาพที่ 23 หน้า 68) เรื่อง พระรถเสน (ภาพที่ 24, 28 หน้า 69,78) ผู้แสดงตัวพระทำท่าขีมีมา เรื่องสังข์ทอง (ภาพที่ 31 หน้า 83) ผู้แสดงเป็นเด็กชาย

3. หนัง ได้แก่ หนังใหญ่ (ภาพที่ 3 หน้า 31) คนเชิดหนังชายสองคนทำท่าเชิดหนังภาพ รามสูรและภาพเมขลา หนังตะลุง (ภาพที่ 10 หน้า 41) เชิดหนังสองตัวซึ่งเข้าใจว่าเป็นหนังกาก คือ เป็นรูปเบ็ดเตล็ด เช่น ตัวตลก

4. หุ่น ได้แก่ หุ่นหลวง เรื่องพระอภัยมณี (ภาพที่ 5 หน้า 35) มีหุ่นรูปร่างยักษ์และหุ่นรูปเด็ก เรื่องรามเกียรติ์ (ภาพที่ 27 หน้า 75) มีหุ่นรูปพระราม หุ่นหนุมาน และหุ่นรูปพลลิง หุ่นจีน (ภาพที่ 7 หน้า 38) เป็นการเชิดหุ่นที่ชักจากด้านบนของตัวหุ่น

5. การละเล่นของหลวง ได้แก่ ชุด เทงวิสัย (ภาพที่ 15 หน้า 50) ผู้แสดงชายสองคนแต่งกายคล้ายเขี้ยวทอง (รูปเทวดารักษาประตู) ทำท่าต่อสู้ด้วยอาวุธ ชุดกระอ้วกแทงควาย (ภาพที่ 20 หน้า 60) ผู้แสดงชายที่เล่นเป็นนายกระอ้วก สามีนางกระแอ ทำท่าขุดมนต์ต่อสู้กับควาย นางกระแอกว่า หอกมาแทงควาย

6. การละเล่นต่าง ๆ ได้แก่ การเล่นเบ็ดโรง "ประเลง" (ภาพที่ 4 หน้า 33) ผู้แสดงชายสองคนแต่งเครื่องแต่งตัวพระ ศิระะสวมหัวเทวดา ศิระะโล้น ทำท่าร้ายรำโดยมือทั้งสองข้างถือหางนกยูง การเล่นเบ็ดโรง "จับถึงหัวค้ำ" (ภาพที่ 8 หน้า 39) ผู้แสดงชายสองคนแต่งเครื่องแต่งตัวถึง ทำท่าร้ายรำจับกัน นอกจากนี้มีการละเล่นอื่นซึ่งคล้ายกับกายกรรม คือ คอด้ว (ภาพที่ 11,12 หน้า 42,43)

ผู้แสดงชายสองคนทำท่าต่อตัว โดยผู้แสดงคนแรกนอนหงายขาตั้งฉากอยู่บนเตียง ผู้แสดงคนที่สอง ทำท่าต่อตัวกับผู้แสดงคนแรกในท่าต่าง ๆ ลอดบ่วง (ภาพที่ 11 หน้า 42) ผู้แสดงชายทำท่ากระโจน ตัวลอดบ่วงไฟ บ่วงพวง (ภาพที่ 12 หน้า 43) ผู้แสดงชายทำท่าทำพาดเกี่ยวกับระหว่างห้อยลำตัวลง กางแขนทั้งสองข้างจับห่วงอันที่สองเพื่อไต่ลงมา โยนมิด (ภาพที่ 11 หน้า 42) ผู้แสดงชายทำท่า ยืนแหงนหน้าโยนรับมิดสลับมือซ้ายขวา ไต่ลวดร่าแพน (ภาพที่ 11, 12, 13, 23, 29 หน้า 42, 43, 44, 69, 81) ผู้แสดงชายคนเดียวทำท่าก้าวเดินไต่ลวด แขนทั้งสองทำท่ายกมือถือหางนกยูง นอกจากนี้ ยังมีผู้แสดงพร้อมกันหลายคนสองคนบ้าง (ภาพที่ 15 หน้า 50) ลีคนบ้าง (ภาพที่ 17 หน้า 54) ไม้สูง (ภาพที่ 12, 13, 15, 21, 22, 23, 29 หน้า 43, 44, 50, 63, 64, 68, 81) ผู้แสดงชายทำท่าขึ้นบนเป็นไม้ สูง แขนสองข้างทำท่าร่ายรำ หกคะเมน (ภาพที่ 13, 14, 15, 16, 21, 22, 23, 29 หน้า 44, 45, 50, 53, 63, 64, 68, 81) ผู้แสดงชายทำท่าหกคะเมน ศีรษะยันเป็นปลายยอดไม้สูง มือยึดจับส่วนที่เป็นที่ยึด ซึ่งอยู่ติดกับเป็นปลายยอดไม้สูง ยืนบนปลายมิด (ภาพที่ 29 หน้า 81) ผู้แสดงชายทำท่าขึ้นวางเท้า อยู่บนปลายมีข้างละหนึ่งเล่ม ตรงกลางของมิดสองเล่มมีมิดอีกหนึ่งเล่มผูกที่ปลายเสาสูง ระดับกาง ของนักแสดง แขนทั้งสองข้างของผู้แสดงทำท่าร่ายรำ

7. การละเล่นพื้นเมือง การละเล่นพื้นเมือง (ภาพที่ 9 หน้า 40) ผู้แสดงหญิงและชายทำ ท่าขึ้นร่ายรำอยู่ภายในโรงมหรสพ การละเล่นพื้นเมือง (ภาพที่ 15 หน้า 50) ผู้แสดงหญิงสองคนยืน ร่ายรำภายในโรงมหรสพ การละเล่นพื้นเมือง (ภาพที่ 19 หน้า 57) ผู้แสดงหญิงและชายคู่หนึ่งยืน ร่ายรำบนเรือที่อัญเชิญพระพุทธรูปสีหิงค์ บนฝั่งใกล้เรือที่อัญเชิญพระพุทธรูปสีหิงค์ มีขบวนดุริยางค์และ นาฏยศิลป์ ชายสามคนบรรเลงเครื่องดนตรี ส่วนชายคนที่สี่ทำท่าร่ายรำหน้าขบวนดุริยางค์

8. การแสดงอื่น ได้แก่ จี๊ว (ภาพที่ 6 หน้า 36) เป็นการแสดงของผู้แสดงชายหกคน ลีคน แต่งกายอย่างทหาร หนึ่งคนแต่งกายอย่างขุนนาง และอีกคนหนึ่งแต่งอย่างชาวบ้าน จี๊ว (ภาพที่ 21 หน้า 63) เป็นการแสดงผู้ชายคนเดียวแต่งกายอย่างทหาร จี๊ว (ภาพที่ 27 หน้า 75) เป็นการแสดงผู้ ชายคนเดียว แต่งกายอย่างชาวจีน

2. องค์ประกอบของนาฏยศิลป์

นาฏยศิลป์ในงานสมโภชพระราชพิธีต่าง ๆ ที่ปรากฏบนภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัย รัตนโกสินทร์ ในพระอารามหลวงกรุงเทพมหานคร สามารถพิจารณาองค์ประกอบของนาฏยศิลป์ ได้ดังนี้

1. ผู้แสดงและเครื่องแต่งกาย
2. เรื่องที่แสดง
3. เครื่องดนตรี

4. โอกาสการแสดงและสถานที่แสดง

1. ผู้แสดงและเครื่องแต่งกาย

จากการศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนัง ทำให้ทราบว่านาฏศิลป์แต่ละประเภท ต้องใช้ผู้แสดงอย่างไรและเครื่องแต่งกายอย่างไร จะต้องพิจารณาจากเรื่องราวและบทบาทของผู้แสดง

1.1 โขน

โขนผู้แสดงจะเป็นผู้ชาย เพราะตัวละครส่วนใหญ่จะเป็นตัวพระ ตัวลิง ตัวยักษ์ เครื่องแต่งกายจะต้องแต่งตามแบบแผน เป็นเครื่องแต่งตัวพระ เครื่องแต่งตัวลิง เครื่องแต่งตัวยักษ์ แล้วสวมหัวโขน เช่น ตอนพระรามตามกวาง (ภาพที่ 35 หน้า 68) ผู้แสดงเป็นพระรามจะสวมหน้าโขนรูปหน้าพระรามสีเขียวตามแบบการแสดงโขนของโบราณ หรือตอนหนุมานโลมนางวาริน (ภาพที่ 37 หน้า 93) ผู้แสดงเป็นหนุมานเป็นผู้ชายแต่งเครื่องแต่งตัวลิง สวมหัวโขนรูปหน้าหนุมาน ส่วนนางวารินอาจใช้ผู้แสดงเป็นชาย ตามแบบแผนการแสดงโขนแต่โบราณหรืออาจใช้ผู้แสดงเป็นผู้หญิงอย่างการแสดงในสมัยต่อมา

1.2 ละคร

ละครที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังมีทั้งละครชาตรีหรือละครโนรา และละครนอก ผู้แสดงจะมีทั้งผู้ชาย ผู้หญิงและเด็ก ซึ่งขึ้นอยู่กับตัวละครในเรื่องที่แสดง การแต่งตัวจะแต่งเครื่องแต่งตัวพระ เครื่องแต่งตัวนาง เช่น ละครนอก ? ซึ่งเข้าใจว่าเป็นเรื่องไกรทอง (ภาพที่ 36 หน้า 90) มีผู้แสดงหลายคน ผู้แสดงชายคนหนึ่งคงเป็นไกรทอง แต่งเครื่องแต่งตัวพระ ศิระะสวมชฎา ทำท่าข่อด้วยกแขนซ้าย มือถืออาวุธคล้ายดาบสั้น ส่วนมือขวาถูกปากจระเข้จับ ผู้แสดงชายอีกคนหนึ่งเข้าใจว่าเป็นชาละวัน ทำท่าจับปากจระเข้ แต่งกายไม่สวมเสื้อ แต่งเครื่องแต่งตัวรูปหัวและหางจระเข้ มีผู้แสดงตัวนางอีกสามคนคงจะเป็นนางตะเภาแก้ว ตะเภาทอง และนางวิมาลา อาจใช้ผู้ชายหรือผู้หญิงก็ได้ แต่งตัวห่มสไบสองชายหรือที่เรียกว่า ห่มสะพัก นุ่งผ้าถุง ศิระะสวมรัดเกล้าเปลว ทำท่าหลีกหนีและมอง การแสดงละครนอกหรือละครชาตรี ในสมัยโบราณตัวละครตัวนางใช้ผู้แสดงเป็นชาย มาเปลี่ยนเป็นผู้หญิงแสดงในสมัยต่อมา

1.3 หนัง

เนื่องจากหนังเป็นมหรสพที่ไม่มีผู้แสดง เพราะใช้ตัวหนังแสดงแทนผู้แสดง และใช้คนเชิดหนัง ฉะนั้นจะกล่าวถึงตัวหนังและคนเชิดหนัง

- หนังใหญ่ (ภาพที่ 3 หน้า 31) หนังใหญ่ที่แสดงเป็นภาพรามสูตรและเมขลา หนังใหญ่ทั้งสองภาพจัดตามลักษณะตัวหนังน่าจะเป็นหนังง่า คือ เป็นภาพเดี่ยว หน้าเดี่ยว ท่าเหาะ สูง

ประมาณ 1.50 เมตร คนเชิดหนังใช้ผู้ชายเชิดภาพละหนึ่งคน คนเชิดต้องเดินประกอบการเชิดให้ถูกต้องตามบท จังหวะเพลง และเรื่องราว

- **หนังตะลุง** (ภาพที่ 10 หน้า 41) ที่แสดงเป็นภาพหนังตะลุงสองตัวทำท่ายกแขนแบ่มือและกางขา ตามลักษณะตัวหนังน่าจะเป็นหนังกาก คือ เป็นรูปเบ็ดเตล็ด เช่น ตัวตลก ในที่นี้ไม่ได้แสดงคนเชิดหนัง ตามแบบแผนการแสดงใช้คนเชิดหนึ่งหรือสองคน เป็นผู้มีความสามารถในการเชิด มีเสียงดี สามารถคัดเสียงได้หลายเสียง มีปฏิภาณไหวพริบดี

1.4 หุ่น

หุ่นเป็นมหรสพอีกชนิดหนึ่งที่ไม่ได้มีผู้แสดง แต่ใช้หุ่นที่เป็นเสมือนรูปจำลองคนจริงแสดงแทนผู้แสดง และใช้คนเชิดหุ่นเป็นผู้เชิดหุ่นให้ร้ายรา จึงจะขอกว่าเฉพาะตัวหุ่นและคนเชิดหุ่น

- **หุ่นหลวง** (ภาพที่ 27 หน้า 75) เป็นการแสดงแบบละคร ตัวหุ่นสร้างเป็นรูปคนเต็มตัว สูงประมาณ 1 เมตร การแต่งกายคล้ายโขนละคร เป็นหุ่นหลวง มีหุ่นรูปพระราม หุ่นรูปหนุมาน และหุ่นรูปพลลิงสามตัว พระรามและหนุมานเป็นตัวละครเรื่องราวเกียรติ หุ่นรูปพระรามและหุ่นรูปหนุมานแต่งกายเหมือนผู้แสดงเป็นพระรามและหนุมานในโขน

- **หุ่นจีน** (ภาพที่ 7 หน้า 38) เป็นหุ่นที่มีลักษณะแตกต่างจากหุ่นหลวง คือ เป็นหุ่นที่ชักจากด้านบนของหุ่น โดยใช้เชือกโยงส่วนต่าง ๆ ของอวัยวะกับแกนไม้ข้างบน ผู้ชักหุ่นจะยืนเหนือหุ่นชักที่แสดงบนพื้นโรงหุ่น ผู้ชักหุ่นจะต้องอยู่ในท่าก้มตัวเล็กน้อยเพื่อชักหุ่นให้ขยับเขยื้อน

1.5 การละเล่นของหลวง

การละเล่นของหลวงที่ปรากฏมีหลายประเภท ส่วนแต่ใช้ผู้แสดงเป็นผู้ชาย ได้แก่

- **แทงวิสัย** (ภาพที่ 15 หน้า 50) มีผู้แสดงชายสองคนแต่งกายคล้ายเขี้ยวกาง (เทวดารักษาประตู)

- **กระอ้าวแทงควาย** (ภาพที่ 20 หน้า 60) เข้าใจว่ามีผู้แสดงชายสี่คน คือ นายกระอ้วสามีนางกระแอ นางกระแอ และควายที่ใช้ผู้แสดงสองคน ตอนหัวและขาหน้าหนึ่งคน ตอนท้ายและขาหลังหนึ่งคน กระอ้วแต่งกายไม่สวมเสื้อ นุ่งผ้าโจงกระเบน นางกระแอแต่งกายห่มผ้าคาดอก นุ่งผ้าห่ม ถือทวนหรือหอก ผู้แสดงเป็นควายแต่งกายสวมหัวรูปควายและขาหน้าคนหนึ่ง อีกคนหนึ่งแต่งชุดควายขาหลังและหาง

1.6 การละเล่นต่าง ๆ

- **การเล่นเบิกโรง “ประเลง”** (ภาพที่ 4 หน้า 33) มีผู้แสดงชายสองคนแต่งกายเครื่องตัวพระ ศีรษะสวมหัวเทวดาศีรษะไล่น

- การเล่นเกมโรง “จับลิงหัวค้ำ” (ภาพที่ 8 หน้า 69) มีผู้แสดงชายสองคน แต่งเครื่องตัวถึง
- ต่อตัว (ภาพที่ 12,12 หน้า 42, 43) มีผู้แสดงชายสองคน แต่งกายสวมเสื้อไม่มีแขน นุ่งผ้าโจงกระเบน
- ลอดบัว และบัวพวง (ภาพที่ 11, 12 หน้า 42,43) มีผู้แสดงคนเดียว แต่งกายสวมเสื้อไม่มีแขน นุ่งโจงกระเบน
- โยนมิด (ภาพที่ 11 หน้า 42) ผู้แสดงชายคนเดียว แต่งกายสวมเสื้อไม่มีแขน นุ่งผ้าโจงกระเบน
- ใต้ลวดรำแพน มีทั้งเป็นการแสดงเดี่ยว การแสดงคู่ การแสดงหลายคน คือ ใช้ผู้แสดงชายคนเดียว (ภาพที่ 11, 12, 13 หน้า 42, 43, 44) หรือใช้ผู้แสดงชายสองคน (ภาพที่ 15 หน้า 50) หรือใช้ผู้แสดงหลายคน (ภาพที่ 17 หน้า 54) การแต่งกายผู้แสดงไม่สวมเสื้อ นุ่งโจงกระเบน ผูกผ้าคาดเอว
- ขึ้นบนปลายมิด (ภาพที่ 29 หน้า 81) มีผู้แสดงชายคนเดียว แต่งกายไม่สวมเสื้อ นุ่งผ้าโจงกระเบน ผูกผ้าคาดเอว

1.7 การละเล่นพื้นเมือง

- การละเล่นพื้นเมือง (ภาพที่ 9 หน้า 40) มีผู้แสดงทั้งชายและหญิง ผู้แสดงชาย แต่งกายไม่สวมเสื้อ มีผ้าคาดบ่า นุ่งผ้าโจงกระเบน ผูกผ้าคาดเอว ผู้แสดงหญิงแต่งกายห่มสไบ นุ่งผ้าถุง
- การละเล่นพื้นเมือง (ภาพที่ 15 หน้า 50) มีผู้แสดงหญิงสองคน ผู้แสดงแต่งกายส่วนบนอย่างไรไม่ทราบ เนื่องจากภาพจิตรกรรมชำรุด ไม่สามารถมองเห็นได้ ส่วนล่างนุ่งผ้าถุง
- การละเล่นพื้นเมือง (ภาพที่ 19 หน้า 57) มีผู้แสดงชายและหญิง ผู้แสดงชายไม่สวมเสื้อ นุ่งผ้าโจงกระเบน ศีรษะโพกผ้า ผู้แสดงหญิงนุ่งผ้าถุงแบบกระโจมอก มีผ้าคล้องบ่า ทำผมมวยดำปักปิ่น แต่งกายพื้นเมืองแบบชาวเมืองกำแพงเพชร

1.8 การละเล่นอื่น

- จิ้ว (ภาพที่ 6 หน้า 36) มีผู้แสดงชายหกคน ทั้งหมดแต่งกายแบบคนจีน ชายคนหนึ่งแต่งกายอย่างขุนนางจีน แต่งกายแตกต่างจากผู้แสดงชายคนอื่น ผู้แสดงชายอีกสี่คนแต่งกายอย่างทหาร สวมเสื้อแขนยาว กางเกงขายาว ศีรษะสวมหมวก ชายสามคนในสี่คนถืออาวุธจ้าว ผู้แสดงชายคนสุดท้ายแต่งกายไม่สวมเสื้อ นุ่งกางเขยวแก่เข้า สวมรองเท้า
- จิ้ว (ภาพที่ 21 หน้า 63) มีผู้แสดงชายคนเดียวแต่งกายอย่างทหารคนจีน มีอาวุธจ้าว

- จีว (ภาพที่ 27 หน้า 75) มีผู้แสดงชายคนเดียว แต่งกายอย่างคนจีน สวมเสื้อผ้า หน้าแขนยาวแค่มือสอก สวมกางเกงแค่มือ ผูกผ้าคาดเอว ผูกผ้าคาดศีรษะ มือซ้ายถือดาบ มือขวาถือ โล่

2. เรื่องที่แสดง

เรื่องที่แสดงสามารถทำให้ทราบได้จากตัวละครผู้แสดง และท่าทางที่ปรากฏบนภาพ จิตรกรรมฝาผนัง คือ

2.1 โขน

โขนที่ปรากฏบนภาพจิตรกรรมฝาผนังเป็นนาฏศิลป์การแสดงเรื่องรามเกียรติ์ บางภาพสามารถระบุตอนได้ โดยดูจากตัวละครผู้แสดงที่ปรากฏ เช่น ภาพสัทธาสุรยกทัพตรวจพล (ภาพที่ 26 หน้า 73) เป็นตอนสัทธาสุรบสังฆวานร (หนุมานแปลง) ภาพพระรามทำท่าแหงศรไปที่กวาง (ภาพที่ 35 หน้า 88) เป็นตอนพระรามตามกวาง ภาพหนุมานทำท่าไอ้โล้มนางวาริน (ภาพที่ 37 หน้า 93) เป็นตอนหนุมานโลมนางวาริน ภาพหนุมานหักคอช้างเอราวัณ (ภาพที่ 22 หน้า 64) เป็นตอนศึกพรหมมาศร์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีโขนบางภาพที่ไม่สามารถระบุตอนได้ เนื่องจาก รายละเอียดของตัวละครผู้แสดงไม่ชัดเจนพอ

2.2 ละคร

ละครที่ปรากฏบนภาพจิตรกรรมฝาผนังเป็นนาฏศิลป์การแสดงจากละครหลาย เรื่อง บางภาพสามารถระบุเรื่องได้ โดยดูจากตัวละคร ผู้แสดงที่ปรากฏ เช่น ละครนอก (ภาพที่ 23 หน้า 68) เข้าใจว่าเป็นการแสดงเรื่องลักษณวงศ์ มีภาพตัวละครผู้แสดงแต่งกายอย่างพราหมณ์ ซึ่งเป็นตัวละครสำคัญคือ พราหมณ์เกสร ละครนอก (ภาพที่ 24, 28 หน้า 69, 78) เข้าใจว่าเป็นการแสดงเรื่องพระรถเสน มีภาพตัวละครผู้แสดงตัวพระทำท่าขี่ม้า ซึ่งเป็นตัวละครสำคัญคือพระรถ ละครนอก (ภาพที่ 31 หน้า 83) เข้าใจว่าเป็นการแสดงเรื่องสังข์ทอง มีภาพตัวละครผู้แสดงเป็นเด็กชาย ซึ่งเป็นตัวละครสำคัญ คือ พระสังข์ ละครนอก? (ภาพที่ 35 หน้า 88) เข้าใจว่าเป็นการแสดงเรื่องไกรทอง มีภาพตัวละครผู้แสดงตัวพระซึ่งเป็นไกรทองทำท่ามือซ้ายถืออาวุธคล้ายมีดสั้น ส่วนมือขวาถูกปากกระเซ้งจับ มีผู้แสดงอีกคนหนึ่งแต่งกายมีหางกระเซ้ง เข็ม ก็มีตัวละครผู้แสดงตัวนางสามคน ซึ่งเป็นนางตะเภาแก้ว นางตะเภาทอง และนางวิมาลา เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีละครบางภาพที่ไม่สามารถระบุเรื่องได้ เนื่องจากรายละเอียดของตัวละครผู้แสดงไม่ชัดเจนพอ

2.3 หนัง

- หนังใหญ่ (ภาพที่ 3 หน้า 31) เป็นการแสดงเรื่องรามเกียรติ์ชนิดหนังภาพรามสูร และภาพเมขลา

- หนังสัฏง (ภาพที่ 10 หน้า 41) เป็นการแสดงเรื่องใดไม่สามารถระบุได้ เพราะองค์ประกอบของการแสดงไม่ละเอียดชัดเจนพอ

2.4 หุ่น

หุ่นที่ปรากฏบนภาพจิตรกรรมฝาผนังเป็นนาฏศิลป์การแสดงจากหลายเรื่อง บางภาพสามารถระบุเรื่องได้ โดยดูจากหุ่นตัวละครที่ปรากฏ เช่น หุ่นหลวง (ภาพที่ 5 หน้า 35) เข้าใจว่าเป็นเรื่องพระอภัยมณี มีการเชิดหุ่นรูปนางยักษ์และรูปเด็ก ซึ่งคงหมายถึงผีเสื้อสมุทรและสินสมุทร หุ่นหลวง (ภาพที่ 27 หน้า 75) เข้าใจว่าเป็นเรื่องรามเกียรติ์ มีการเชิดหุ่นรูปพระราม รูปหนุมาน รูปพลึง เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีหุ่นหลวงบางภาพที่ไม่สามารถระบุเรื่องได้ เนื่องจากรายละเอียดของหุ่นตัวละครไม่ชัดเจนพอ ส่วนหุ่นจีน (ภาพที่ 7 หน้า 38) เป็นการแสดงเรื่องใดไม่สามารถระบุได้ เพราะหุ่นตัวละครไม่ชัดเจนพอ

2.5 การละเล่นของหลวง

- แทงวิสัย (ภาพที่ 15 หน้า 50) เป็นการแสดงของมลาฑูที่ไม่มีเรื่องทีแสดง วิธีการเล่นเป็นการต่อสู้ด้วยอาวุธสั้น ได้แก่ ดาบกับโล่ และอาวุธยาว ได้แก่ ง้าวหรือหอก คล้ายจี้รบกันแต่ซ้ากว่าจี้

- กระอ้วแหงควาย (ภาพที่ 20 หน้า 60) เป็นการแสดงของทวายเป็นหรือพม่าหรือมอญ เป็นการแสดงนายกระอ้วออกไปหาตบควายมาแกลงให้นางกระแอ ซึ่งเป็นภรรยา นางกระแอขอตามไปด้วย ขณะล่าควายนายกระอ้วพลาดพลั้งนางกระแอจึงคว่าหอกมาแหงควายตาย สำหรับชื่อตัวละครยังมีความสับสนอยู่เพราะบางครั้งชื่อกระอ้ว หมายถึงตัวละครผู้หญิงตามตำนานข้างฝ่ายไทย บางครั้งชื่อกระอ้วหมายถึงตัวละครผู้ชาย คือตากระอ้ว ส่วนตัวละครผู้หญิงมีชื่อว่านางกระแอตามภาษาทวาย อย่างไรก็ตาม การแสดงประเภทนี้ถือเป็นการเล่นสนุกเน้นความขบขันต่าง ๆ เช่น การหลอกล้อ การหลบหนี การไล่ติดตามระหว่างควายกับกระอ้ว ประกอบกับท่าทางตลกใจของนางกระแอ และท่าทางคิใจของนายกระอ้วและนางกระแอเมื่อนำควายได้สำเร็จ

2.6 การละเล่นต่าง ๆ

- การเล่นเบิกโรง "ประเลง" (ภาพที่ 4 หน้า 33) เข้าใจว่าเป็นการแสดงที่ไม่มีเรื่องทีแสดง แต่เล่นเพราะถือเป็นเคล็ดลึบก่อนเวลาแสดง ต้องมีคนออกมาปิดกวาดให้สะอาดก่อน ภายหลังเมื่อเกิดเป็นธรรมเนียมแล้ว เรื่องทำความสะอาดหายไปเหลือแต่ไม้กวาดกับท่าทาง จะยกเลิกธรรมเนียมเสียก็ไม่ทราบต้นเหตุว่าความหมายเดิมเป็นอย่างไร ครั้นจะให้ถือไม้กวาดออกมารำให้คนดูก็ดูกระไร จึงเปลี่ยนเป็นถือหางนกยูงแทนไม้กวาด บางท่านให้ข้อสันนิษฐานว่า ที่ถือหางนกยูงออกมารำนั้นน่าจะมาจากนับถือว่านกยูงเป็นต้นเดิมของการฟ้อนรำด้วยอีกอย่างหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ภายหลังเกิดความนิยม ถือกันเป็นธรรมเนียมหรือประเพณีของละครสืบมาว่า "ประเลง" เป็นการ

พ็อนรำเบ็กรองที่ต้งแสดงก่อน เพื่อป้องกันเสนียดัจญุไรหรือปัดรงควาน ขับไถ่ฤติพิปสาองและมารร้ายที่มาขัดขวางกล้ากรายให้เป็นอุปสรรคและอับมงคลแก่การแสดง

- การเล่นเบ็กรอง “จับถึงหัวค้ำ” (ภาพที่ 8 หน้า 39) เป็นการแสดงที่มีเรื่องทีแสดงว่าลึงสองตัวคือลึงขวกับลึงค้ำ ลึงค้ำมินิสัยไมติชอบก่อเรื่องวุ่นวาย ลึงขวมินิสัยดีพยายามตักเตือนสั่งสอนจนเกิดวิวาทกัน ลึงขวจับลึงค้ำมัด และพาตัวไปเพื่อฆ่า บังเอิญพระฤษีมาพบจึงขอชีวิตลึงค้ำไว้ แล้วกล่าวสอนลึงค้ำให้กลับตัวเป็นคนดี

- ต่อดัว (ภาพที่ 11,12 หน้า 42,43) ลอดบ่วง (ภาพที่ 12,13 หน้า 43,44) โยนมิด (ภาพที่ 11 หน้า 42) ใต้ลวดรำแพน (ภาพที่ 11, 12, 13, 15, 17, 23, 29, 33 หน้า 42, 43, 44, 50, 54, 68, 81, 85) ไม้สูง (ภาพที่ 12, 13, 15, 21, 22, 23, 29, 33 หน้า 43, 44, 50, 63, 54, 68, 81, 85) หกคะเมน (ภาพที่ 13, 14, 15, 17, 21, 22, 23, 29, 33 หน้า 44, 45, 50, 54, 63, 64, 68, 81, 85) ขึ้นบนปลายมิด (ภาพที่ 29,33 หน้า 81, 85) การละเล่นเหล่านี้ไม่มีเรื่องทีแสดง เพราะเป็นการละเล่นที่คล้ายกับการเล่นกายกรรม เป็นการแสดงเพื่ออวดความสามารถของผู้แสดงมากกว่า

3. เครื่องดนตรี

ภาพจิตรกรรมฝาผนังบางภาพแสดงให้เห็นเครื่องดนตรีแต่บางภาพก็ไม่แสดงให้เห็น เช่น

3.1 โขน

โขน (ภาพที่ 18 หน้า 55) แสดงให้เห็นมีเครื่องดนตรีกลองทัด ตะโพน และกลองตุ๊ก?

โขนโรงโน (ภาพที่ 35 หน้า 88) มีภาพนักดนตรีทำท่าเข้าปี่นั่งอยู่ข้างโรง และมีภาพนักดนตรีคนที่สองทำท่าตีกลองซึ่งนั่งอยู่ใกล้กับนักดนตรีคนแรก ในภาพไม่ได้วาดกลองแต่ทราบได้เพราะนักดนตรีทำท่าถือไม้ตีกลอง

3.2 ละคร

- ละครนอก (ภาพที่ 23 หน้า 68) ในภาพจิตรกรรมแสดงให้เห็นมีตะโพนวางอยู่กับนพื้นโรงทางด้านข้างของโรงละคร และมีนักดนตรีนั่งอยู่หลังตะโพน

- ละครนอก (ภาพที่ 24 หน้า 69) ในภาพจิตรกรรมแสดงกลองและมีนักดนตรีนั่งขัดสมาธิบนพื้นโรงหันหน้าตรงข้ามกับผู้แสดง ทำท่าถือไม้ตีกลอง มีผู้ชายนั่งอยู่ข้างเสาของโรงละคร ทำท่าถืออะไรในมือซ้ายซึ่งอาจเป็นบร้อ้ง ผู้ชายคนนี้อาจเป็นนักร้อง

3.3 หนัง

- หนังใหญ่ (ภาพที่ 3 หน้า 31) ในภาพจิตรกรรมแสดงให้เห็นเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงหนังใหญ่ ตั้งอยู่หลังจอหนังใหญ่และกองไฟที่เรียกว่า “ร้านเพลิง” เครื่องดนตรี

ชั้นใหญ่ประกอบด้วย กลองคู่ ฉิ่งวง ระนาด ตะโพน ปี่ จะตั้งอยู่บนเตี้ยและมีนักดนตรีบรรเลงเครื่องดนตรี นอกเหนือทางด้านหน้าข้างร้านเพลงทางด้านซ้ายมีเด็กชายสองคนนั่งขัดสมาธิ บรรเลงเครื่องดนตรีโกร่ง ข้างร้านเพลงทางด้านขวามีผู้ชายนั่งขัดสมาธิ มือซ้ายถือกรับ

- หนังสติ๊ก (ภาพที่ 10 หน้า 41) ในภาพจิตรกรรมไม่ได้แสดงให้เห็นเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงหนังสติ๊ก

3.4 หุ่น

- หุ่นหลวง (ภาพที่ 30 หน้า 82) เป็นภาพจิตรกรรมรูปเดียวของประเภทหุ่นที่แสดงให้เห็นเครื่องดนตรี ซึ่งบรรเลงอยู่ในเพลงนั่งร้านที่ตั้งอยู่ข้างโรงหุ่น มีเครื่องดนตรีตะโพนและกลองคู่ และมีนักดนตรีบรรเลงเครื่องดนตรีสองชนิด ด้านหลังของนักดนตรีสองคนมีผู้ชายอีกสี่คน ซึ่งอาจเป็นคนเจรจา

- หุ่นจีน (ภาพที่ 7 หน้า 38) ภาพจิตรกรรมไม่ได้แสดงให้เห็นเครื่องดนตรี เข้าใจว่าคงให้เครื่องดนตรีของจีนบรรเลงประกอบการแสดงหุ่นจีน

3.5 การละเล่นของหลวง

- แทงวิสัย (ภาพที่ 15 หน้า 50) ภาพจิตรกรรมไม่ได้แสดงเครื่องดนตรีให้เห็น
- กระอ้าวแทงควาย (ภาพที่ 20 หน้า 60) ภาพจิตรกรรมไม่ได้แสดงเครื่องดนตรีให้เห็น

3.6 การละเล่นต่างๆ

- การเล่นเบ็กรอง “ประเลง” (ภาพที่ 4 หน้า 33) ภาพจิตรกรรมไม่ได้แสดงเครื่องดนตรีให้เห็น

- การเล่นเบ็กรอง “จับลิ้งหัวค้ำ” (ภาพที่ 5 หน้า 35) ภาพจิตรกรรมไม่ได้แสดงเครื่องดนตรีให้เห็น

- ต่อตัว (ภาพที่ 11, 12 หน้า 42, 43) ลอดบ่วง (ภาพที่ 12, 13 หน้า 43, 44) โยนมิด (ภาพที่ 11 หน้า 42) ใต้ลวดร่ำแพน (ภาพที่ 11, 12, 13, 15, 17, 23, 33 หน้า 42, 43, 44, 50, 54, 68, 85) ไม้สูง (ภาพที่ 12, 13, 15, 21, 22, 29, 33 หน้า 43, 44, 50, 63, 64, 81, 85) หกคะเมน (ภาพที่ 13, 15, 17, 21, 22, 23, 33 หน้า 44, 50, 54, 63, 64, 68, 85) ยืนบนปลายมิด (ภาพที่ 33 หน้า 85) ภาพจิตรกรรมไม่ได้แสดงเครื่องดนตรีให้เห็น

3.7 การละเล่นพื้นเมือง

- การละเล่นพื้นเมือง (ภาพที่ 9 หน้า 40) ภาพจิตรกรรมแสดงให้เห็นเครื่องดนตรีคือ ขลุ่ย ซึ่งมีนักดนตรีนั่งขัดสมาธิโดยยกขาขวาห้อยทับขาซ้าย และเอาหลังพิงเสาทางด้านซ้ายของโรงมหรสพ ทำท่าเป่าขลุ่ย

- การละเล่นพื้นเมือง (ภาพที่ 19 หน้า 57) ภาพจิตรกรรมแสดงให้เห็นขบวนดุริยางค์ที่ยืนบรรเลงอยู่บนฝั่งแม่น้ำ นักดนตรีทั้งหมดมีสามคน แต่ละคนบรรเลงเครื่องดนตรีอย่างละหนึ่งชิ้น นักดนตรีคนแรกคีย์ฆ้อง นักดนตรีคนที่สองตีกลองสองหน้าซึ่งคล้องที่ลำตัว นักดนตรีคนที่สามถือกรับไว้ในมือสองข้าง

3.8 การแสดงอื่น

จั่ว (ภาพที่ 6, 21, 27 หน้า 36, 63, 75) ภาพจิตรกรรมไม่ได้แสดงเครื่องดนตรีให้เห็น เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงคงใช้เครื่องดนตรีจีนบรรเลง

4. โอกาสการแสดงและสถานที่แสดง

4.1 โขน

- โขน (ภาพที่ 18 หน้า 55) จัดแสดงเนื่องในโอกาสที่พระร่วงเจ้าทรงอัญเชิญพระพุทธสิหิงค์มาสู่เมืองสุโขทัย ครั้นแล้วโปรดให้สร้างวิหารอันสมควรตกแต่งเสร็จแล้วประดิษฐานพระพุทธสิหิงค์ไว้ในวิหารนั้น โขนแสดงภายในโรงโขน

ลักษณะโรงโขนเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หลังคาทรงจั่ว มีช่อฟ้าใบระกา หางหงส์ หลังคาด้านหน้ามีชายคาปีกนก มีเสารองรับ ด้านหน้าและด้านข้างของโรงโขนเปิด ด้านหน้ามีวงสิ่วกาดังอยู่ทางด้านขวา ด้านหลังปิดทำเป็นฉากซึ่งวาดภาพลัทธิพลาทางด้านซ้าย ทางขวาด้านข้างของโรงโขนมีเพิงนั่งร้านสำหรับตั้งเครื่องดนตรี เพิงนั่งร้านมีหลังคาสี่เหลี่ยมเอียงลาดทางด้านหลัง และมีเสาค้ำสี่มุมตั้งอยู่ภายในโรงอีกชั้นหนึ่ง เพิงนั่งร้านอยู่สูงกว่าผู้แสดงซึ่งแสดงอยู่ตอนล่างด้านหน้า

- โขน (ภาพที่ 24 หน้า 69) จัดแสดงเนื่องในโอกาสที่ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้ช้างเผือกมาประดับพระบารมี 1 เชือก จึงโปรดให้มีพระราชพิธีสมโภช ตั้งโรงพิธีที่สนามชัย โขน แสดงภายในโรงโขน

ลักษณะโรงโขนเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกพื้นสูง หลังคาทรงจั่ว มีช่อฟ้าใบระกา หางหงส์ ด้านหน้าของโรงโขนเปิดใช้เป็นเวทีแสดง ด้านหลังมีฝักันทับ ด้านข้างเกือบทั้งหมดมีฝักันมีหลังคาปีกนกขึ้นเป็นห้องสำหรับนักดนตรีบรรเลง และเจาะช่องหน้าต่างหนึ่งบาน

- โขนโรงใน (ภาพที่ 26 หน้า 73) จัดแสดงเนื่องในโอกาสตอนอิเหนาอภิเษกสมรส แสดงภายในโรงโขนภายนอกกำแพงด้านซ้ายด้านหลังปราสาท

ลักษณะโรงโขนเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายกพื้น มีรั้วระแนงเตี้ยกั้นรอบ หลังคาทรงจั่ว มีช่อฟ้าใบระกาหางหงส์ ด้านหน้ามีหลังคาปีกนกสามารถผลักคั้นขึ้นด้านบนได้และค้ำหลังคาด้วยเสาสองต้น ด้านข้างของโรงโขนมีหลังคาปีกนก และมีฝาปิดเจาะหน้าต่างสองบาน

ทางขวาด้านข้างที่ต่อยื่นเจาะประตูหนึ่งบานสำหรับผู้แสดงเข้าออก ด้านหลังโรงโขนมีฝาปิดทำเป็นฉากภาพห้องฟ้าและก้อนเมฆ

- โขนโรงใน (ภาพที่ 35 หน้า 88) จัดแสดงเนื่องในโอกาสสมโภชพระบรมธาตุ ภายหลังถวายพระเพลิงพระพุทธรีระ โขนโรงในแสดงภายในโรงโขน ตั้งอยู่ภายนอกปริมณฑลพระราชพิธี

ลักษณะโรงโขนเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หลังคาทรงจั่วลดสองชั้น มีช่อฟ้าใบระกาหางหงส์ ทางซ้ายด้านหน้าของโรงโขนตั้งภาพปราสาทยอดสมมุติเป็นฝ่ายลγκα ทางขวาด้านหน้าของโรงโขนตั้งภาพทึบพลาสมมุติเป็นฝ่ายพลับพลา กลางโรงมีเสาสองต้นมีใบไม้ผูกและมีราวพาด ด้านข้างของโรงเปิดเช่นเดียวกับด้านหน้า ด้านหลังของโรงโขนมีฝาปิดทำเป็นฉากวาดภาพโขดหินและต้นไม้ และทำเป็นช่องทางด้านซ้ายและขวา คงเป็นประตูสำหรับผู้แสดงเข้าออก

- โขนโรงใน (ภาพที่ 37 หน้า 93) จัดแสดงเนื่องในโอกาสถวายพระเพลิงพระพุทธรีระ แสดงภายในโรงโขนภายนอกปริมณฑลพระราชพิธี

ลักษณะโรงโขนเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกพื้นสูง มีหลังคาแบน ด้านหน้าและด้านข้างของโรงโขนเปิด ด้านหลังปิดทำเป็นฉากวาดภาพโขดหินและต้นไม้ ด้านหน้าของโรงโขนมีเสาสามต้นยึดหลังคา ยอดเสาสอดตามต้นมีธงแดงปัก

- โขนจักรอก (ภาพที่ 23 หน้า 68) จัดแสดงเนื่องในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สถาปนาตัดแปลงแก้ไขพระที่นั่งในพระบรมมหาราชวัง เมื่อเสร็จแล้วโปรดให้มีพระราชพิธีเฉลิมฉลองเป็นงานใหญ่ โขนจักรอกแสดงภายในโรงโขน

ลักษณะโรงโขนเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดใหญ่และสูง หลังคาทรงจั่วมีช่อฟ้าใบระกาหางหงส์ ด้านหน้าและด้านหลังหรือด้านแปของโรงโขนปิดและมีรั้วระแนงเดียวกัน มีเสาสูงค้ำหลังคาเป็นระยะ ๆ ด้านข้างหรือด้านสกัดทางซ้ายของโรงโขนมีหลังคาปีกนกและฝาปิด ภายในโรงโขนด้านข้างหรือด้านสกัดทางขวามีโรงโขนมีประตูหนึ่งบาน ด้านแปที่ถือเป็นด้านหลังของโรงละคร มีรูปศาลาอยู่ทางขวาของโรงโขน และรูปพลับพลาอยู่ทางขวาของโรงโขน ได้หลังคาทำเป็นก้อนเมฆลอย โรงโขนที่นี้สามารถชมโขนได้จากด้านแป ก็นทั้งด้านหน้าและด้านหลังของโรง ซึ่งจะไม่เหมือนโรงโขนที่อื่น

4.2 ละคร

- ละครชาตรี? หรือละครโนรา? (ภาพที่ 15 หน้า 50) แสดงเนื่องในโอกาสที่พระเจ้าศรีธรรมราชให้อัญเชิญพระพุทธรีหังค์เข้าสู่ภายในนคร พร้อมด้วยเครื่องสักการะพิเศษให้

ประดิษฐานบนบัลลังก์มณฑปที่ตกแต่งไว้ในพระลานหลวง ละครชาตรี? หรือละครโนรา? แสดงภายในโรงละครอยู่ด้านหน้านอกปริมณฑลประดิษฐานพระพุทธรูปสี่องค์

ลักษณะโรงละครเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหลังคาทรงจั่ว ด้านหน้าด้านหลังและด้านข้างของโรงละครเปิดคล้ายศาลา ด้านข้างทางซ้ายของโรงละครห้อยผ้าเปิดแหวก ทำเป็นหลังคาปีกนกที่ยื่นออกมา

- ละครนอก (ภาพที่ 22 หน้า 64) จัดแสดงเนื่องในโอกาสตอนถวายพระเพลิงพระพุทธรูประ ภายหลังพระพุทธรูปองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน

ลักษณะโรงละครเป็นรูปสี่เหลี่ยม ผืนผ้า หลังคาทรงจั่ว มีช่อฟ้าใบระกาและหางหงส์ หลังคาด้านหน้าต่อยื่นออกมา มีเสาห้าต้นค้ำหลังคาที่ต่อยื่น โรงละครยกพื้นสูง ด้านหน้าที่เป็นด้านแปเปิดและล้ำเข้าไปทางด้านหลังเล็กน้อย มีผ้าปิดและเจาะหน้าต่าง ซึ่งเป็นส่วนที่ต่อกับด้านข้างของโรงละคร และด้านข้างหรือด้านสกัดทางขวาของโรงละครมีฝาปิด ด้านข้างนี้เจาะช่องหน้าต่าง มองเห็นคนนั่งอยู่ภายในหลายคน ด้านหลังของโรงละครมีฝาปิดทำเป็นฉากวาดภาพศาลาและโศคนโรงละครสร้างภายนอกปริมณฑลพระราชพิธี

- ละครนอก (ภาพที่ 23 หน้า 68) จัดแสดงเนื่องในโอกาสพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ตัดแปลงแก้ไขพระที่นั่งต่างๆภายในพระบรมมหาราชวัง เมื่อเสร็จแล้วโปรดให้มีพระราชพิธีเฉลิมฉลองเป็นงานใหญ่ ละครนอกแสดงภายในโรงละคร

ลักษณะโรงละครเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หลังคาทรงจั่วมีช่อฟ้าใบระกาและหางหงส์ ทางด้านหน้าและด้านหลังหรือด้านแปของโรงละครเปิด มีเสาสูงค้ำหลังคาเป็นระยะๆ ด้านข้างหรือด้านสกัดทางซ้ายของโรงละคร มีหลังคาปีกนกและฝาปิด ด้านข้างหรือด้านสกัดทางซ้ายนี้มีประตูหนึ่งบาน ภายในโรงโขนด้านข้างหรือด้านสกัดทางขวาตอนบนวาดภาพท้องฟ้าและก้อนเมฆ ถัดลงมามีฉากที่ไม่มีลวดลาย เกือบริมฉากทางด้านขวามีประตูซึ่งมีผ้าม่านแหวกเปิดตรงกลาง โรงละครมีลักษณะพิเศษคือสามารถชมทางด้านหน้าและด้านหลังหรือด้านแป (ด้านยาว) ของโรงละคร

- ละครนอก (ภาพที่ 24 หน้า 69) จัดแสดงเนื่องในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้ช้างเผือกมาประดับพระบารมีหนึ่งเชือก จึงโปรดให้มีพระราชพิธีสมโภช ตั้ง โรงพิธีที่สนามชัย ละครนอกแสดงภายในโรงละคร

ลักษณะโรงละครเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายกพื้นสูง หลังคาทรงจั่วมีช่อฟ้า ใบระกาและหางหงส์ หลังคาทั้งทางด้านหน้าหรือด้านสกัดและด้านข้างหรือด้านแปมีหลังคาปีกนกยื่นออกมา ด้านข้างหรือด้านแปมีเสารองรับหลังคา และมีกันสาดยื่นออกมาและเสารองรับกันสาด ด้านหน้าหรือด้านสกัดและด้านข้างหรือด้านแปไม่มีฝาปิดคล้ายศาลา

- ละครนอก? (ภาพที่ 26 หน้า 73) จัดแสดงเนื่องในโอกาสที่อิเหนาสมรส ละครนอกแสดงภายในโรงละครซึ่งตั้งอยู่ภายนอกกำแพงเมืองทางด้านหลัง

ลักษณะโรงละครเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายกพื้นสูง หลังคาทรงจั่วมีช่อฟ้าใบระกาและหางหงส์ หลังคาทางด้านหน้าและด้านข้างมีหลังคาปีกนกยื่นออกมา หลังคาปีกนกสามารถหลักขึ้นเปิดด้านบนได้ โดยมีเสาค้ำทางด้านซ้ายและด้านขวา ด้านหน้าเปิดใช้เป็นเวทีแสดง ด้านข้างของโรงละครมีฝาปิด ด้านหลังมีฝาปิดทำเป็นฉากวาดภาพศาลาอยู่ตรงกลางและมีโศกหินอยู่ข้างซ้ายของศาลา ถัดออกไปทางขวาของศาลามีโศกหินเช่นกัน

- ละครนอก (ภาพที่ 28 หน้า 78) จัดแสดงเนื่องในโอกาสที่ถวายพระเพลิงพระพุทธรูปในพุทธประวัติ ละครนอกแสดงภายในโรงละคร ซึ่งตั้งอยู่ภายนอกปริมณฑลพระราชพิธี

ลักษณะโรงละครเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายกพื้นสูง หลังคาทรงจั่วด้านหน้าและด้านข้างไม่มี ลักษณะโรงละครคล้ายศาลา โรงละครที่นี้จะต่างจากโรงละครในภาพจิตรกรรมอื่นๆ คือด้านหน้าของโรงละครเป็นด้านที่สั้นไม่ยาวเหมือนโรงละครอื่น โรงละครอื่นด้านหน้าจะเป็นด้านที่ยาว โรงละครตั้งอยู่ภายนอกปริมณฑลพระราชพิธี อยู่เบื้องหน้าระชาเรือนดอกไม้ไฟสามต้น ลักษณะโรงละครที่นี้พิเศษกว่าโรงละครแห่งอื่น คือ ผู้แสดงจะแสดงทางด้านสกัดหรือด้านสั้นของโรงละคร ซึ่งจะไม่เหมือนกับโรงละครแห่งอื่น ผู้แสดงจะแสดงทางด้านแปหรือด้านยาวของโรงละคร

- ละครนอก? (ภาพที่ 32 หน้า 84) จัดแสดงเนื่องในโอกาสที่ถวายพระเพลิงพระพุทธรูป ภายหลังจากพระพุทธรูปองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน ละครนอกแสดงภายในโรงละคร

ลักษณะโรงละครเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกพื้นสูง หลังคาทรงจั่วลดชั้น หลังคาหน้ามีหลังคาปีกนกยื่นออกมาเล็กน้อย ด้านหน้าและด้านข้างเปิด พื้นโรงตรงกลางของโรงละครยกขึ้นสูงกว่าพื้นด้านซ้ายและขวา โรงละครตั้งอยู่ทางด้านซ้ายภายนอกปริมณฑลพระราชพิธี

- ละครนอก? (ภาพที่ 31 หน้า 83) จัดแสดงเนื่องในโอกาสที่ถวายพระเพลิงพระพุทธรูป ภายหลังจากพระพุทธรูปองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน ละครนอกแสดงภายในโรงละคร

ลักษณะโรงละครเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกพื้นสูง หลังคาทรงจั่ว มีช่อฟ้าใบระกาและหางหงส์ ด้านหน้าของโรงละครเปิดใช้เป็นเวที กลางโรงมีเสาสองต้นซึ่งมีราวพาดระหว่างเสาสองต้นนี้ ด้านข้างทางขวาของโรงมีฝักันไม้ตลอดทั้งหมด มีเครื่องแต่งตัววางพาดด้านบน ด้านหลังมีผู้ชายยืนอยู่เห็นแก่ศิระ มุมขวาของโรงละครตั้งรูปกำแพงและปราสาทยอด ด้านหน้าตรงกลางของโรงละครตั้งรูปพลับพลา ด้านหลังของโรงละครมีฝาปิดทำเป็นฉากที่มีประตูอยู่ทางด้านขวา โรงละครตั้งอยู่ทางด้านซ้ายภายนอกปริมณฑลพระราชพิธี ใกล้มุมกำแพง

- ละครนอก? (ภาพที่ 36 หน้า 90) จัดแสดงเนื่องในโอกาสที่ถวายพระเพลิงพระ
พุทธศรีระ ภายหลังพระพุทธรองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน ละครนอกแสดงภายในโรงละคร ที่ตั้งอยู่
ตอนหน้าทางด้านซ้ายภายนอกปริมณฑล

ลักษณะโรงละครเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายกพื้นสูง ภายหลังทรงจั่วมีช่อฟ้าใบระกา
และหางหงส์ ด้านหน้าของโรงละครเปิดใช้เป็นเวที กลางโรงมีเสาหนึ่งต้นที่มีใบไม้และไม่รับ
ต่างๆผูกผ้าแดง เสากลางนี้ถือว่าเป็นเสามหาชัย มีความหมายแทนองค์พระวิสุทธิกรรม หรือเป็นเสาที่
พระวิสุทธิกรรมเสด็จมาประทับเพื่อปกป้องอันตราย จึงทำเสาผูกผ้าแดงปักไว้ตรงกลางโรง เสานี้ต่อ
มาใช้เป็นที่ผูกของคถิ (ของไม้รับต่างๆ) เพื่อให้ผู้แสดงได้สะดวกในการแสดงและหยิบใช้ได้ตาม
ความต้องการโดยรวดเร็ว พื้นโรงทำเป็นพื้นขัดตะ และ ด้านหลังของโรงฝาปิดถัดเข้ามาวางหัวโขน
เป็นระยะๆ ได้แก่ พระฤๅษี พระราม พระพิราพ เป็นต้น

4.3 ผนัง

- ผนังใหญ่ (ภาพที่ 3 หน้า 31) จัดแสดงเนื่องในโอกาสพิภกถวายเพลิงศพ
ทศกัณฐ์ ผนังใหญ่แสดงกลางแจ้ง อยู่ทางด้านขวาตอนท้ายภายนอกปริมณฑลพระราชพิธี

- ผนังตะลุง (ภาพที่ 10 หน้า 41) จัดแสดงเนื่องในโอกาสพิภกถวายเพลิงศพ
ทศกัณฐ์ ผนังตะลุงแสดงภายในโรงมหรสพขนาดเล็ก ที่ตั้งอยู่บนลานด้านหลังภายนอกปริมณฑล
พระราชพิธี อยู่ระหว่างช่องระทาดันที่เจ็ดและตันที่แปดริมฝั่งแม่น้ำ

ลักษณะโรงผนังตะลุงเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายกพื้นสูง ภายหลังทรงจั่ว มีช่อฟ้า
ใบระกาและหางหงส์ บนสันหลังคามือ่น้ำสองใบวางอยู่ทางด้านซ้ายและขวา และมีบันไดพาด
ตรงกับมือน้ำ ด้านหน้าของโรงผนังตะลุงปิดและชิงจ่อ ด้านข้างมีฝาปิด

4.4 หุ่น

- หุ่นหลวง (ภาพที่ 5 หน้า 35) จัดแสดงเนื่องในโอกาสพิภกถวายเพลิงศพทศกัณฐ์
หุ่นหลวงแสดงภายในโรงหุ่น ที่ตั้งอยู่ทางซ้ายด้านหลังภายนอกปริมณฑลพิธี

ลักษณะโรงหุ่นหลวงเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายกพื้นสูง ภายหลังจั่ว มีช่อฟ้าใบระกา
ที่สันจั่วมีมือน้ำสองใบวางทางด้านซ้ายและขวา ตรงกับมือน้ำมีบันไดพาด ด้านข้างของโรงหุ่น
ทำหลังคาปีกนกยื่นออกมา ด้านข้างและด้านหน้าที่อยู่ใกล้ส่วนด้านข้างมีฝาปิด ทางขวาของด้าน
ข้างและด้านหน้าของโรงหุ่น เจาะช่องหน้าต่างหนึ่งบาน ทางซ้ายของด้านหน้าวาดฉากภาพต้นไม้
และกำแพงเมือง ตรงกลางของด้านหน้ามีแผงกั้นบังคนเชิด ด้านหลังมีฉากวาดภาพวิมานตั้งอยู่ตรง
กลางบน โขดหินที่มีต้นไม้ขึ้นแซม และเบื้องหน้า โขดหินเป็นแม่น้ำ เหนือโขดหินเป็นท้องฟ้ามีก้อน
เมฆ ทางด้านซ้ายของฉากมีพระอาทิตย์ ทางด้านขวาของฉากมีพระจันทร์ ตรงฉากมีประตูเข้าออก
ทางด้านซ้ายและด้านขวา

- หุ่นหลวง (ภาพที่ 27 หน้า 75) จัดแสดงเนื่องในโอกาสอิเหนาอภิเษกสมรส หุ่นหลวงแสดงภายในโรงหุ่น ที่ตั้งอยู่ทางด้านหลังทางขวาภายนอกกำแพงเมือง

ลักษณะโรงหุ่นหลวงเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หลังคาทรงจั่วมีช่อฟ้าใบระกาหางหงส์ หลังคาด้านหน้าและด้านข้างมีหลังคาปีกนกยื่นออกมา หลังคาปีกนกทางด้านหน้าสามารถผลักดันขึ้นข้างบนได้ โดยมีเสาค้ำหลังคา ด้านข้างมีฝาปิดและเจาะช่องหน้าต่าง ด้านหลังมีฝาปิดทำเป็นฉากภาพวิมานตั้งอยู่บนก้อนเมฆที่ลอยในท้องฟ้า เบื้องล่างเป็นโขดหินและมีต้นไม้ขึ้นแซม ด้านหน้าของหุ่นมีแผงกันบังคนเซ็ด

- หุ่นหลวง (ภาพที่ 30 หน้า 82) จัดแสดงเนื่องในโอกาสถวายพระเพลิงพระพุทธรูประ ภายหลังพระพุทธรูปเศด็จดับขันธปรินิพพาน หุ่นหลวงแสดงภายในโรงหุ่น

ลักษณะโรงหุ่นหลวง เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกพื้นสูง ตันหลังคามือช่อฟ้า หลังคาด้านหน้ามีเสาค้ำสามเสา ทางขวา ด้านหน้าของโรงหุ่นวาดภาพฉากพลับพลา ทางซ้ายด้านหน้าของโรงหุ่นวาดภาพประสาทยอด ตรงกลางของด้านหน้ามีแผงกันบังคนเซ็ด ด้านหลังมีฉากวาดภาพวิมาน ตั้งอยู่บนภูเขา ริมโรงทางด้านซ้ายมีนั่งร้านสำหรับตั้งเครื่องดนตรี

- หุ่นหลวง (ภาพที่ 37 หน้า 93) จัดแสดงเนื่องในโอกาสถวายพระเพลิงพระพุทธรูประ ภายหลังพระพุทธรูปเศด็จดับขันธปรินิพพาน หุ่นหลวงแสดงในโรงหุ่น ตั้งอยู่ทางซ้ายด้านหน้าภายนอกปริมณฑลพระราชพิธี

ลักษณะโรงหุ่นเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกพื้นสูง หลังคาแบนราบ ด้านหน้าและด้านข้างของโรงหุ่นเปิดส่วนบน แต่ส่วนล่างปิดทำเป็นแผงกันบังไม่ให้เห็นคนเซ็ด ด้านหลังของโรงหุ่นปิด ที่เสาสี่มุมของโรงหุ่นยอดเสาปักธงแดง

- หุ่นจีน (ภาพที่ 7 หน้า 38) จัดแสดงเนื่องในโอกาสพิเภกถวายเพลิงศพทศกัณฐ์ หุ่นจีนแสดงภายในโรงมหรสพหุ่นจีน ที่ตั้งอยู่ทางด้านขวา คอนท้ายระหว่างช่องระทาดันที่สองและสามภายนอกปริมณฑลพระราชพิธี

ลักษณะโรงมหรสพหุ่นจีน เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกพื้นสูง หลังคาจั่วมีช่อฟ้าใบระกาหางหงส์ ที่สันจั่วมีหม้อน้ำสองใบวางทางด้านซ้ายและขวา ตรงกับหม้อน้ำมีบันไดพาด ด้านหน้าและด้านข้างของโรงหุ่นเปิด ด้านหลังของโรงหุ่นมีฝาปิด กลางโรงมีฉากสูงระดับอกของคนเซ็ด เขียนลวดลายก้อนเมฆ คนเซ็ดจะอยู่ด้านหลังฉากและเซ็ดหุ่นจีนแสดงหน้าฉาก

4.5 การละเล่นของหลวง

- แทงวิสัย (ภาพที่ 15 หน้า 50) จัดแสดงเนื่องในโอกาสที่พระเจ้าศรีธรรมราชาให้อัญเชิญพระพุทธรูปสิงห์เข้าสู่ภายในนคร พร้อมด้วยเครื่องสักการะพิเศษให้ประดิษฐานบนบัลลังก์มณฑป ที่ตกแต่งไว้ในพระลานหลวง แทงวิสัยแสดงกลางแจ้งบนลานหน้าที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสิงห์

- กระอ้วกแทงควาย (ภาพที่ 20 หน้า 60) จัดแสดงเนื่องในโอกาสพระญาณคิศ-
พระราชาสวัตรเมืองกำแพงเพชร จัดสมโภชส่งพระพุทธรูปศิหิงค์ อาราธนาถว้เรือมอขให้ไปกับพระ
สุคนเดระ กระอ้วกแทงควายแสดงกลางแจ้งบนถนนหน้าที่ประดิษฐานพระพุทธรูปศิหิงค์

4.6 การละเล่นต่าง ๆ

- การเล่นเบิกโรง “ประเลง” (ภาพที่ 4 หน้า 33) จัดแสดงเนื่องในโอกาสที่พิเภก
ถวายเพลิงศพทศกัณฐ์ การเล่นเบิกโรง “ประเลง” แสดงภายในโรงมหรสพ ที่ตั้งอยู่บนถนนทางขวา
ด้านหลังภายนอกปริมณฑล

ลักษณะโรงมหรสพเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกพื้นสูง หลังคาทรงจั่วมีช่อฟ้า
โบริกะทางหงส์ ต้นจั่วมีหม้อน้ำตั้งอยู่ทางด้านซ้ายและขวา ตรงกับหม้อน้ำมีบันไดพาดชักงรูป
ข้าง ด้านหน้าบางส่วนที่ใกล้กับด้านข้างของโรงหุ่นมีฝาปิด และเจาะช่องหน้าต่างหนึ่งบาน เหนือ
หน้าต่างวาดภาพเทวดาและก้อนเมฆ ถัดจากส่วนนี้ทางด้านซ้ายของโรงหุ่นทำเป็นฉากกำแพงเมือง
ซึ่งสามารถมองเห็นฉากด้านหลัง ส่วนทางด้านขวาของโรงหุ่นทำเป็นฉากกำแพงไม้ ซึ่งสามารถ
มองเห็นฉากด้านหลังเช่นกัน ด้านหลังปิดทำเป็นฉากวาดภาพเบื้องล่างมีศาลาตั้งอยู่ตรงกลาง
ระหว่างชอกโขดหิน เบื้องบนมีวิมานตั้งอยู่ตรงกลางบนยอดโขดหิน ถัดไปเป็นห้องฟ้าที่มีก้อนเมฆ
ด้านข้างของโรงหุ่นมีหลังคาปีกนกยื่นออกมา และมีฝาปิดกับเจาะช่องหน้าต่างหนึ่งบาน

- การเล่นเบิกโรง “จับลิงหัวค้ำ” (ภาพที่ 8 หน้า 39) จัดแสดงเนื่องในโอกาสที่
พิเภกถวายเพลิงศพทศกัณฐ์ การเล่นเบิกโรง “จับลิงหัวค้ำ” แสดงภายในโรงมหรสพ ที่ตั้งอยู่บนถนน
ทางด้านขวาตอนท้ายระหว่างช่องระธาตันที่สามและสี่ภายนอกปริมณฑลพระราชพิธี

ลักษณะโรงมหรสพเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดเล็ก ยกพื้นสูง หลังคาจั่วมี
ช่อฟ้าโบริกะทางหงส์ ต้นจั่วมีหม้อน้ำสองโบริกะทางด้านซ้ายและขวา ตรงกับหม้อน้ำมีบันได
วางพาด ทางด้านหน้าและด้านข้างเปิด ด้านหลังปิดทำเป็นฉากวาดภาพห้องฟ้าและก้อนเมฆ
ภายในโรงมหรสพเกือบจะท้ายเวทีมีฉากสี่เหลี่ยมผืนผ้ากั้นสูงระดับครึ่งหนึ่งของโรงมหรสพ มี
ความยาวไม่ตลอดทั้งเวที ผู้แสดงจะแสดงอยู่ด้านหน้าฉากเตี้ยนี้

- คอด้ว (ภาพที่ 11,12 หน้า 42,43) ลอดบ่วง บ่วงพวง (ภาพที่ 11, 12 หน้า
42, 43) โยนมิด (ภาพที่ 11 หน้า 42) ใต้ลวดรำแพน (ภาพที่ 11,12,13 หน้า 42,43,44) ไม้สูง (ภาพที่
12,13 หน้า 43,44) หกคะเมน (ภาพที่ 13,14 หน้า 44,45) จัดแสดงเนื่องในโอกาสพิเภกถวาย
เพลิงศพทศกัณฐ์ การละเล่นทั้งหมดนี้จัดแสดงกลางแจ้ง บนถนนด้านหลังเมรุมาศ. ระหว่างช่อง
ระธา ภายนอกปริมณฑลพระราชพิธี

- ใต้ลวดรำแพน ไม้สูง หกคะเมน (ภาพที่ 15 หน้า 50) จัดแสดงเนื่องใน
โอกาสที่พระเจ้าศรีธรรมราช ให้อัญเชิญพระพุทธรูปศิหิงค์เข้าสู่ภายในนคร พร้อมด้วยเครื่องสักการะ

พิเศษ ให้ประดิษฐานบนบัลลังก์มณฑปที่ตกแต่งไว้ในพระลานหลวง การละเล่นทั้งหมดนี้แสดงกลางแจ้งบนลานตอนหน้าทางด้านขวาของที่ประดิษฐานพระพุทธสิหิงค์

- ใต้ลวดราแพน หกคะเมน (ภาพที่ 17 หน้า 54) จัดแสดงเนื่องในโอกาสที่พระร่วงเจ้าทรงอัญเชิญพระพุทธสิหิงค์มาสู่เมืองสุโขทัย ครั้นถึงแล้วโปรดให้สร้างวิหารอันสมควรตกแต่งเสร็จแล้วประดิษฐานพระพุทธสิหิงค์ไว้ในวิหารนั้น การละเล่นทั้งหมดนี้แสดงกลางแจ้ง หลังวิหารที่ประดิษฐานพระพุทธสิหิงค์ใกล้กำแพงเมืองสุโขทัย

- ใต้ลวดราแพน ไม้สูง หกคะเมน (ภาพที่ 23 หน้า 68) จัดแสดงเนื่องในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สถาปนาวัดแปลงแกไขพระที่นั่งต่าง ๆ ในพระบรมมหาราชวัง เมื่อเสร็จแล้วโปรดให้มีพระราชพิธีเฉลิมฉลองเป็นงานใหญ่ การละเล่นทั้งหมดนี้แสดงกลางแจ้งบนลานทางด้านซ้ายของโรงละคร

- ใต้ลวดราแพน ไม้สูง หกคะเมน ยืนบนปลายมิด (ภาพที่ 29 หน้า 81) จัดแสดงเนื่องในโอกาสที่ถวายพระเพลิงพระพุทธรูประระ ภายหลังพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน การแสดงทั้งหมดนี้แสดงกลางแจ้ง ทางด้านซ้ายตอนหลังของมรุมาศภายนอกปริมณฑลพระราชพิธี

4.7 การละเล่นพื้นเมือง

- การละเล่นพื้นเมือง (ภาพที่ 9 หน้า 40) จัดแสดงเนื่องในโอกาสพิเภกถวายเพลิงศพทศกัณฐ์ การละเล่นพื้นเมืองแสดงภายในโรงมหรสพที่ตั้งอยู่บนลานทางซ้ายด้านหลังภายนอกปริมณฑล ระหว่างช่องระทา

ลักษณะโรงมหรสพเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดเล็ก ยกพื้นสูง หลังคาทรงจั่วมีช่อฟ้าใบระกาหางหงส์ สันจั่วมีหม้อน้ำสองใบวางทางด้านซ้ายและขวา ตรงกับหม้อน้ำมีบันไดพาดด้านหน้าและด้านข้างของโรงมหรสพเปิด ด้านหลังปิด

- การละเล่นพื้นเมือง (ภาพที่ 15 หน้า 50) จัดแสดงเนื่องในโอกาสพระเจ้าศรีธรรมราชให้อัญเชิญพระพุทธสิหิงค์เข้าสู่ภายในนคร พร้อมด้วยเครื่องสักการะพิเศษให้ประดิษฐานบนบัลลังก์มณฑปที่ตกแต่งไว้ในพระลานหลวง

ลักษณะโรงมหรสพเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกพื้นสูง ปูพื้นด้วยไม้ หลังคาทรงจั่ว ด้านหน้าของโรงมหรสพเปิด ด้านหลังปิด การละเล่นพื้นเมืองแสดงภายในโรงมหรสพที่ตั้งอยู่ระหว่างช่องระทา

- การละเล่นพื้นเมือง (ภาพที่ 19 หน้า 57) จัดแสดงเนื่องในโอกาสที่พระญาณคิศพระราชาผู้ครองเมืองกำแพงเพชร อัญเชิญพระพุทธสิหิงค์ทวนกระแสน้ำ มาประดิษฐานในเมือง

กำแพงเพชร บูชาถวายนมัสการด้วยเครื่องบูชาทั้งปวง การละเล่นพื้นเมืองแสดงกลางแจ้งบนเรือที่
อัญเชิญพระพุทธสิหิงค์ และแสดงบนฝั่งแม่น้ำโกด็เรือที่อัญเชิญพระพุทธสิหิงค์

4.8 การแสดงอื่น

- จั้ว (ภาพที่ 6 หน้า 36) จัดแสดงเนื่องในโอกาสพิภกถวายเพลิงศพกษัตริย์ จั้ว
แสดงภายในโรงจั้ว ที่ตั้งอยู่บนถนนหลังเมรุมาศทางด้านซ้ายภายนอกปริมณฑล

โรงจั้วมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หลังคาทรงจั้วมุงด้วยจาก สันจั้ววางหม้อ
น้ำสองใบทางด้านซ้ายและขวา ตรงกับหม้อน้ำมีบันไดลาด ด้านหน้าของโรงจั้วเปิดเป็นเวที
ด้านหน้าทางด้านซ้ายและขวา มีแผ่นวาดภาพมังกร หลังคาด้านหน้ามีโคมห้อยทางด้านซ้ายและขวา
ด้านละหนึ่ง ภายในโรงจั้วด้านหลังทำฉากริมด้านซ้ายและด้านขวาเป็นบานเกล็ด ตรงกลางมีโต๊ะ
สี่เหลี่ยมจัตุรัสตั้งด้านข้างของโรงมีฝาปิดและเจาะช่องหน้าต่าง

- จั้ว (ภาพที่ 21 หน้า 63) จัดแสดงเนื่องในโอกาสถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ
ภายหลังจากพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน จั้วแสดงภายในโรงจั้วที่ตั้งอยู่ทางด้านซ้ายภายนอก
ปริมณฑลพระราชพิธี

โรงจั้วมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หลังคาทรงจั้วมีช่อฟ้าใบระกาหางหงส์
หลังคาด้านหน้ามีหลังคาปีกนกยื่นออกมา และมีเสาค้ำหลังคาปีกนกด้านหน้าของโรงจั้วเปิดทำเป็น
เวที ด้านข้างของโรงจั้วปิดเพียงครึ่งหนึ่ง ภายในโรงจั้วทำฉากรูปก้อนเมฆห้อยจากเพดานหลังคา
ลงมาส่วนหนึ่ง

- จั้ว (ภาพที่ 27 หน้า 75) จัดแสดงเนื่องในโอกาสอิเหนาภิเษกสมรส แสดงภาย
ในโรงจั้ว ที่ตั้งอยู่ทางด้านขวาหลังกำแพงเมือง

โรงจั้วมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกพื้นสูง หลังคาทรงจั้วมีช่อฟ้าใบระกา
ด้านหน้าและด้านข้างของโรงจั้วมีหลังคาปีกนกยื่นออกมา หลังคา ปีกนกทางด้านหน้าสามารถ
ผลัดยกขึ้นข้างบนได้ โดยมีเสาค้ำหลังคาสองต้น ด้านหน้าของโรงจั้วเปิดเป็นเวที ด้านข้างของโรง
จั้วปิด

3. คุณค่าที่ได้รับ

นาฏศิลป์ในงานสมโภชน์พระราชพิธีต่าง ๆ บนภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์
ได้ให้คุณค่าทั้งด้านนาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ ทัศนศิลป์ ศาสนา ประวัติศาสตร์ วรรณคดี ขนบ
ธรรมเนียมประเพณี ซึ่งมีความสัมพันธ์กัน

3.1 ด้านนาฏศิลป์

นาฏศิลป์ที่ปรากฏในพระราชพิธีมีวัตถุประสงค์ คือ

1. เพื่อเป็นการแสดงความยินดีเฉลิมฉลองหรือบูชา
2. เป็นส่วนหนึ่งของประเพณีการเฝ้าศพของไทย มีมหรสพหน้าไฟ โดยเฉพาะผู้มียศ

ศักดิ์ เพราะถือว่างานมหรสพหน้าไฟเป็นงานกึ่งอาลัยระลึก

ดังนั้นนาฏศิลป์จึงมีบทบาทในงานมงคลและงานอวมงคล

นาฏศิลป์ในงานสมโภชพระราชพิธีต่าง ๆ ที่ปรากฏบนภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์สามารถรวบรวมได้ ดังนี้

1. โขน
2. ละคร
3. หนัง
4. หุ่น
5. การละเล่นของหลวง
6. การละเล่นต่าง ๆ
7. การละเล่นพื้นเมือง
8. การแสดงอื่น คือ จั้ว

นาฏศิลป์เหล่านี้ทำให้ทราบองค์ประกอบทางนาฏศิลป์แต่ละประเภท คือ ผู้แสดง เรื่องราวที่แสดง การแต่งกาย เครื่องดนตรี โอกาสการแสดง สถานที่แสดง

นาฏศิลป์ในงานสมโภชพระราชพิธีต่าง ๆ ที่ปรากฏภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 5 ยังคงแสดงสืบเนื่องถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2543) ได้แก่

1. โขน
2. ละคร
3. หนัง
4. การละเล่นพื้นเมือง
5. การแสดงอื่น คือ จั้ว

3.2 ด้านดุริยางคศิลป์

นาฏศิลป์ในงานสมโภชพระราชพิธีต่าง ๆ ที่ปรากฏบนภาพจิตรกรรมฝาผนัง บางภาพจะปรากฏให้เห็นเครื่องดนตรี ดังนั้นทำให้ทราบว่านาฏศิลป์ประเภทใดมีการใช้เครื่องดนตรีประเภทใด ซึ่งรวมถึงนักดนตรีด้วย นอกจากนี้มีภาพนักร้อง นักพากย์เจรจา

3.3 ด้านทัศนศิลป์

นาฏศิลป์ในงานสมโภชพระราชพิธีต่าง ๆ ที่ปรากฏบนภาพจิตรกรรมฝาผนัง จะแสดงความสวยงามที่จิตรกรมีความรู้ที่ประทับใจจากสิ่งที่ได้เคยพบมา หรือเกิดจากจินตนาการ จิตรกรนิยมวาดภาพตอนที่นิยมแสดงกันหรือเป็นตอนที่คนนิยมอ่าน จิตรกรวาดภาพเป็นแบบสองมิติและไม่ได้คำนึงถึงสัดส่วนความเป็นจริง ยังมีการนำวิธีการแบบตะวันตกมาใช้คือการมองระยะใกล้ระยะไกล (perspective)

3.4 ด้านศาสนา

นาฏศิลป์ในงานสมโภชพระราชพิธีต่าง ๆ ที่ปรากฏบนภาพจิตรกรรมฝาผนังเกี่ยวเนื่องในพุทธศาสนา คือ มีนาฏศิลป์มหรสพสมโภชในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ และเมื่อประเทศไทยได้พระพุทธสิหิงค์ซึ่งเป็นพระพุทธรูปสำคัญองค์หนึ่ง ปรากฏเรื่องราวต่าง ๆ ตามตำนานพระพุทธสิหิงค์ มีการสมโภชเฉลิมฉลองด้วยนาฏศิลป์หลายครั้ง

3.5 ด้านประวัติศาสตร์

นาฏศิลป์ในงานสมโภชพระราชพิธีต่าง ๆ ที่ปรากฏบนภาพจิตรกรรมฝาผนังเกี่ยวเนื่องในประวัติศาสตร์ คือ มีเหตุการณ์สำคัญในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ ตอนโปรดให้สถาปนาตัดแปลงแก้ไขพระที่นั่งต่าง ๆ ในพระบรมมหาราชวัง เมื่อเสร็จแล้วโปรดให้มีพระราชพิธีเฉลิมฉลองกับตอนทรงได้ช้างเผือกมาประดับพระบารมีหนึ่งเชือก โปรดให้มีพระราชพิธีสมโภช ทั้งสองพระราชพิธีมีนาฏศิลป์เฉลิมฉลองสมโภช

3.6 ด้านวรรณคดี

นาฏศิลป์ไทยในงานสมโภชพระราชพิธีต่าง ๆ บนภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ ปรากฏมีเค้าโครงเรื่องจากวรรณคดีสองเรื่อง คือ รามเกียรติ์ และอิเหนา จึงเปรียบเสมือนการแสดงนาฏศิลป์ซ้อนนาฏศิลป์ มีนาฏศิลป์ประเภทต่าง ๆ ปรากฏมากมายสมโภชตอนพิเภกถวายเพลิงศพทศกัณฐ์ ในวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ และตอนอิเหนาอภิเษกสมรส ในวรรณคดีเรื่องอิเหนา

3.7 ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี

นาฏศิลป์ในงานสมโภชพระราชพิธีต่าง ๆ บนภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ แสดงด้านขนบธรรมเนียมประเพณี คือ

3.7.1 วิถีชีวิตความเป็นอยู่

ภาพจิตรกรรมแสดงให้เห็นคนดูผู้ชมนาฏศิลป์ ทำให้สามารถเห็นวิถีความเป็นอยู่ในการดำรงชีพ คือ ในบรรดาคนดูนาฏศิลป์ นอกจากจะมีประชาชนแล้วยังมีพ่อค้าและแม่ค้าขายของปะปนอยู่ด้วย ลักษณะการขายมีทั้งตั้งโต๊ะและหาบเร่ ส่วนมากจะเป็นพ่อค้าชาวจีน

นอกจากนี้สถานที่แสดงนาฏศิลป์มักตั้งอยู่ใกล้เคียงกับการจุดดอกไม้ไฟ เป็นระท้าง หรือไฟเพี้ยมาศบ้าง โดยจุดเพื่อเป็นการบูชาเมื่อมีการฉลองสมโภช ดังนั้นสถานที่แสดงนาฏศิลป์จึงต้องมีการป้องกันถูกไฟซึ่งอาจตกลงมาโดน เพราะสถานที่แสดงนาฏศิลป์ปลูกสร้างวัสดุที่ติดไฟง่าย การป้องกันการถูกไหม้มีการตั้งหม้อน้ำวางที่สันหลังคาและมีบันไดพาดบนหลังคา ซึ่งเป็นอุปกรณ์การดับเพลิง

3.7.2 การแต่งกาย

ภาพจิตรกรรมแสดงให้เห็นคนดู เป็นภาพที่วาดตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 5 ทำให้ทราบว่ามิชนชาติใด มีการแต่งกายอย่างไร คนดูส่วนมากจะเป็นคนไทย มีทั้งผู้ชายผู้หญิงและเด็ก การแต่งกายของผู้ชายจะไว้ผมสั้นแบบผมมหาดไทย สวมเสื้อบ้าง ไม่สวมบ้าง ถ้าไม่สวมเสื้อจะมีผ้าพาดบ่าบ้าง นุ่งโจงกระเบน ผูกผ้าคาดเอว ผู้หญิงจะไว้ผมสั้นแบบผมตัด ห่มสไบ นุ่งโจงกระเบน ส่วนเด็กจะไว้ผมจุกบ้าง ผมเกละบ้าง ไม่สวมเสื้อ นุ่งโจงกระเบน สำหรับชาวต่างชาติจะเป็นผู้ชายชาวจีน ไว้ผมยาวถักเปียไว้ด้านหลัง สวมเสื้อแขนยาว นุ่งกางเกง

ข้อเสนอแนะ

เนื่องจากยังมีภาพจิตรกรรมฝาผนังตามวัดต่าง ๆ ที่ปรากฏภาพนาฏศิลป์อีกมากมายหลายแห่ง ทั้งที่เป็นพระอารามหลวงและวัดราษฎร์ ทั้งในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัดทั่วประเทศ ซึ่งหากผู้ใดสนใจจะศึกษาสามารถศึกษาได้ทั้งในแง่กว้างอย่างเช่นวิจัยฉบับนี้ หรือจะศึกษาในแง่ลึกโดยศึกษาเพียงวัดใดวัดหนึ่งเท่านั้นก็ได้

ภาพนาฏศิลป์บนภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏ อาจศึกษาในเรื่องเดียวกับที่ผู้วิจัยได้ศึกษา คือ นาฏศิลป์ในงานสมโภชพระราชพิธีต่าง ๆ หรือศึกษาเรื่องนาฏศิลป์ในพระพุทธศาสนา หรือนาฏศิลป์พื้นเมืองบนภาพจิตรกรรมฝาผนัง หรือหัวข้ออื่นที่ยังสามารถศึกษาได้อีก เพราะนาฏศิลป์บนภาพจิตรกรรมฝาผนังเปรียบเสมือนเป็นการบันทึกเรื่องราวนาฏศิลป์ในอดีตที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาเป็นเวลานาน และยังคงมีการถ่ายทอดสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2543) บ้างในบางประเภท แต่อาจมีนาฏศิลป์บางอย่างได้สูญหายไป ซึ่งผู้สนใจสามารถศึกษาได้จากภาพจิตรกรรมฝาผนังที่จะแสดงให้เห็นลักษณะนาฏศิลป์ที่มากกว่าถึงในเอกสารประวัติศาสตร์ แต่อาจไม่มีภาพแสดงประกอบให้เห็น จึงสามารถศึกษานาฏศิลป์บนภาพจิตรกรรมฝาผนังดังที่มีกล่าวไว้

ในเอกสารประวัติศาสตร์ ทำให้เห็นเนื้อหาได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังนั้นจึงควรที่จะได้มีการศึกษารวม
รวมเพื่อเป็นข้อมูลทั้งในทางนาฏศิลป์และสาขาวิชาอื่นที่เกี่ยวข้องต่อไปในภายหน้า เพราะนับวัน
ข้อมูลภavnาฏศิลป์บนจิตรกรรมฝาผนังก็จะสูญหายมากขึ้นหากมิได้มีการอนุรักษ์ การวิจัยทาง
นาฏศิลป์นับเป็นการอนุรักษ์ทางหนึ่งด้วย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย